

Heves megyei helynév magyarázatok

A vidéki lapok hasábjain, megkezdtem „A helynevek magyarázója” című gyűjteményemből adatokat közölni, megyék szerint felosztva. Az ezen megyére vonatkozó helynév-magyarázatokból is bátorkodom alább abc-rendbe sorozott mutatványokat adni, kérvén azokat, kik ily magyarázatok birtokában vannak, hogy azokat velem közölni szíveskedjenek.

Aranyos Helység, nevét némelyek sárgaszínű földjétől, mások Marsilius író után azon nevezetes körülménytől, hogy itt a régi időkben aranybányászat volt, származtatják.

Besenyő Helység. Ezen névről a tudósok füzeteket írtak össze és Jernei szerint az ily nevű helynevek, a Besenyő nevet viselő néptől (mely négy különböző időszakban jött e hazába) származnak. Ezek neveit Béla király névtelen jegyzője és Kézai Simon krónikás különbözőképp adják, úgy mint: Bicen, Bissen, Picina stb. (lásd bővebben Ensel: Helynevekmagyarázója II. füzet, 215—225 l.)

Csehvár Szolnok és a tó között, nevezetes rom, mely Mátyás király idejében vár volt és az azt körülfogó tó vizétől Tószegi várnak is hivatott, de Uderszki, cseh rabló vezér, hatalmába ejtven, róla a vár és környéke Csehvár nevet vett fel. A rege róla az, hogy Uderszki Kerecsend földesurát, Bercholdot, bosszúból megtámadván, Etelka nevű leányát elrabolta és más várba záratta, midőn Mátyás király, Pál név alatt, hozzá belopódzott és arra bírta, hogy sípjával jelt adjon, mire a vár kapuja leeresztetvén, a király emberei, Hédervári püspök vezetése alatt berontottak, az őrséget lefegyverezék, és nemcsak a cseh rablók kezei közt már veszélyben forgott királyt, de Etelkát is épségben szabadítják meg. Ezen regét közli a „Budapesti viszhang” (1855. évi 20 és 21. számában.) A nép e helyet ma is Csehvárnak nevezi.

Eger Város, nevét különbözőképpen magyarázzák. Némelyek azt tartják, hogy a legrégibb időkben Adrianus illír törzsből való nép lakta és ettől eredt latin neve: Agrianus, magyarítva: Eger. Mások szerint a honfoglaláskor Eger nevű vitéznek jutott e hely. A történetírók szerint itt római város volt, Candanum név alatt, mely később eger-fákkal ültetettvén be, ezen fanem után nyerte nevét. Tréfás adat, hogy az idelepedőket egy kis egér vezette volna e helyre; ez, valamint azon adat, hogy a város Eger vizétől kapta nevét, nem kielégítő magyarázat. Lássuk az egyes írókat. Ptolomaeus az itt létezett római gyarmatot Candánumnak nevezi. Lasius szerint Egür vitéz volt e föld ura. (Lib. 12. cap. 14). Bonfinius azt állítja, hogy itt földműveléssel foglalkozván a nép, a latin ager és agricultura szóból vette fel a város az Agria nevet. Annyi bizonyos, hogy a hunok idejében e hely már nevezetes város volt. (Lásd bővebben: A magyar

föld s népei. 1846. IV. füz. 3. 1.) Egerrel kapcsolatban megemlíti Dobó emlékét az egri várban, a mostani kálvária alatt, melyet Dobó István, az egykor híres Egervár védőjének emlékére Pyrker László egri érsek veresmárványból emelt az 1833. évben, rajta a következő felirattal: *Az igaz hazafiúság és vitézség halhatatlan érdemének méltó tekintetéből Dobó István Egerváros hős védőjének* . P. J. L. P. 1833.

Felnémet Helység. Hagyomány szerint IV. Béla király idejében, a tatár-pusztítás után, a benépesítés különböző országok lakosaiból történvén, e helyre az akkori egri püspök Lambert, részint Lüttichből, részint Szászországból hozott földművelőket, és mivel német ajkúak voltak és a földek felső részét kapták, Felnémet nevet vett fel. (Mártonfy K. 1859)

Gyöngyös Város Heves megyében, melyről a régi versíró Berki Farkas András írja :

*Gyöngyös gyöngy kis város,
Gyöngyek lakossai,
Gyöngyeknél gyönyegebbek,
Ennek Asszonyai.*

Nevét a mellette lévő Gyöngyös folyamtól, s az annak ágyában talált valódi gyöngyöktől nyerte, a hagyomány szerint azonban Árpád leányát hívták Gyöngyösnek, ki felettébb kedvelte a vadászatot s a Mátrában üldözte a gyors futású vadakat. Egy ily alkalommal a patakba frösztvén meg tagjait, rosszul lett, s rövid időn kiadta lelkét; testét ott, hol elhunyt, temették el, sírjánál táltosok telepítettetek meg, hogy folyvást áldozatokkal tiszteljék emlékét. A nép a patakot, mely őt megölte, a leány nevére Gyöngyösnek nevezte, így hivatik mellette a város is, mely monda szerint épen azon hegy alatt épült, hol el van temetve. (Remellay G. Múltunk hőlgyei. I. k. 105. lp.)

Halmaj Helység. Nevét azon körülménytől kapta, hogy egy halom aljában építettett és a halom-aljból lett halmaj. Közel lévén a visontai szőlő-hegyekhez, a neve megfelel természeti fekvésének.

Istenmezeje Helység. Ipolyi Arnold, a névnek mithosi értelmet ad, szerinte a nép ősi szokás alapján felajánlotta földjét teremőjének, s így e névben a buzgalom kifejezését látja. (Magyar Mythologia 1854. lp. 16.)

Kohári kútja Eger határában közel Agárdhoz, ma egy völgy neve, hol jó ivóvizet adó kút áll. Állítólag midőn a török Eger városából kiűzetett, itt Kohári István serege feküdt, és ez feltalálván a jó ivóvizet, vezére darázskőből rakatott kutat, mely Kohári nevét vette fel. (Mártonfy)

Látókép A Csány felé eső útvonalban egy terület, melyről Kállay Ferenc írja, hogy ott a régi időben a bálvány-imádó kunok szobrot emeltek, és annak látására s imadására jártak oda; hivatkozik egy 1279-iki oklevélre, mely szerint Alpsa és Uzzur kun vezérek térítették meg a népet és döntötték el a látóképet. (Pogány magyarok vallása 31. lp.)

Mátra Hegysor, melynek tövében több helység kerül el, hagyomány szerint nevét a latin máter szóból kapta, melynek jelentősége magyarban: anya, mert a híres Kárpát-hegységnek egyik fő ága, mint a Fátra, mely a latin fráter testvér szótól eredeztetik.

Nagytálya Helység, nevét a nagy, terjedelmes és a táj, tájék szavakból nyerte, s azt fejezi ki, hogy tájéka, (- határa) nagy. Tréfás adat, hogy az idetelepített nép nagy evőkből állott, s az evéshez használt nagy tálaik után csúfolták nagy-tálúaknak.

Poroszló Helység, nevét különbözőképpen magyarázzák, éspedig elsősorban azok foglalkozásától, kik a közel mátrai erdőségben egykoron tanyázott rablókat üldözték, ezek voltak az úgynevezett poroszlók, kik itt állították fel őrházaikat. Azt is állítják, hogy itt urasági ménes volt, poroszországi lovakból álló, s ez után neveztetett el a helység.

Rizskása-malom Felnémet határában egy földrész és malom, hol hajdan a törökök rizst természetek s őröltek.

Szarvaskő Helység az egri járásban. A most romokban heverő kővár nyolc falu nevét azon időtől veszi, midőn még e helyen rengeteg erdő állott, és abban szarvasok tanyáztak. Erdejében jelenleg is taláztatnak szarvasok s így helyesen van neve származtatva.

Török asztal A siroki várban a sík-váruddvar közepén egy nagy mohos sziklaasztal. A

népmonda szerint a török uralom alatt száz magyar foglyot nyúzatott meg egyszerre a vár basája, hogy bőreikből puha nyeret készítesse, s azóta, hogy ős földünkről a pogányok eltávoztak, ha út éjjel a kísértetek órája, a felhőből jött szóra boszorkányok járnak ott táncukat s a néphit örömeire kígyó-korbáccsal kergetik a basát az asztal körül, s mikor már jól elcsépelték, lefogják s megnyúzzák stb. S hol hajdan ily szörnyeteg pogány tartott vérítéletet s hol a mese oly szörnyű alakban tart igazságot a basa felett:

*E vad mohás szikla-asztalt,
Mit a menykő is megvagdalt,
Török asztal névvel,
Ismerjük egy pár száz évvel...*
(Lisznyai Kálmán. Néplap, 1857. 42. sz)

Vezekény Helység a hevesi járásban. Nevét a régi vészes időkből veszi, midőn a drága honfi vérért könnyek folytak. E helyen híres csata volt, s nevét állítólag a magyarok e felkiáltásától „*vesszek el én!*” nyerte. Fényes szerint, az a híres csata a Bács-vármegyében lévő Vezekényre vonatkozik. Lehet hogy itt vezeklési, búcsújárási hely volt.

Forrás: Eger- hetilap XIX. évfolyam 19-20. szám. 1880. 148. és 155.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/EgerHetiLap_1880/?query=%20Hevesmegyei%20helyn%C3%A9v-magyar%C3%A1zatok.%20&pg=153&layout=s

https://library.hungaricana.hu/hu/view/EgerHetiLap_1880/?query=%20Hevesmegyei%20helyn%C3%A9v-magyar%C3%A1zatok.%20&pg=162&layout=s